

ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДЫН ЗАСАГЛАЛЫН ХЭЛБЭР: АНГИЛАЛ, ШИНЖ ЧАНАР

Р.Хатанбаатар, А.Пагма

Эрдэмтэн, судлаачид, олон улсын байгууллага, улс орнуудын үндэсний байгууллагууд дэлхийн улс орнуудыг засаглалын хэлбэрийнх нь хувьд янз бүрээр ангилан хуваасан байна⁹³.

Өнөөдөр дэлхийн улсууд засаглалын хувьд Бүгд найрамдах ба Хаант засагт гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй байна. Үүнээс Бүгд найрамдах улс нь дотроо ерөнхийлөгчийн, парламентын, холимог буюу хагас ерөнхийлөгчийн, социалист, шашинт бүгд найрамдах улс гэсэн хэлбэрүүдэд, хаант засаг нь үндсэн хуульт хаант засагтай, хоёрдмол шинж бүхий хаант засагтай, хэмжээгүй эрх хаант засагтай гэж хуваагдана.

Судалгаанд нийт 188 улс орнуудын засаглалын хэлбэрийг авч үзлээ. Үүнд:

- Ерөнхийлөгчийн засаглалтай 39 орон;
- Холимог буюу хагас Ерөнхийлөгчийн засаглалтай 49 орон;
- Парламентын засаглалтай 50 орон;
- Социалист засаглалтай 5
- Шашны (теократ)⁹⁴ Бүгд найрамдах улс 1;
- Үндсэн хуульт хаант засагтай парламентын улс 29;
- Хоёрдмол шинж бүхий(дуалист)⁹⁵ хаант засагтай 9 орон;
- Хэмжээгүй эрхт хаант засагтай 5 орон;
- Шашинт (теократ) засаглалтай 1 орон байна.

⁹³Political system, <http://www.britannica.com/topic/political-system> Country Comparison to the World. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2128.html>; Төр улсуудын засгийн газар. Дэлхийн улс төрийн тогтолцооны гарын авлага. УБ., 2012

⁹⁴Теократ (грек. theos Бог)-Шашны тэргүүн нь нэгэн зэрэг төрийн тэргүүн байдаг засаглалын хэлбэр

⁹⁵Дуализм (лат. dualis-хоёрдмол) гэсэн агуулгыг илэрхийлнэ.

Хүснэгт 1

№	Засаглалын хэлбэр	Засаглалын ангилал, голлох шинж чанар	Улс орнууд
1.	Ерөнхийлөгчийн засаглалтай орнууд	Ерөнхийлөгчийн засаглалтай Ийм хэлбэрийн засаглалтай улсад Ерөнхийлөгч нь нэгэн зэрэг төрийн тэргүүн, засгийн газрын тэргүүн байдаг. Ихэвчлэн ерөнхий сайдын албан тушаал байдаггүй. Ерөнхийлөгчийн засаглалын нэг онцлог нь Ерөнхийлөгчийг парламентын оролцоогүйгээр сонгож, засгийн газрыг мөн парламентын оролцоогүйгээр Ерөнхийлөгч бүрдүүлдэг. Засгийн газар зөвхөн Ерөнхийлөгчийн өмнө хариуцлага хүлээнэ. Ихэнхдээ Ерөнхийлөгч парламентыг тараах эрхгүй, парламент засгийн газарт итгэл үзүүлэх эсэх асуудлыг илэрхийлэх эрхгүй, харин парламент импичментын процедураар Ерөнхийлөгчийг огцруулах эрхтэй байдаг.	Ангол, АНУ, Аргентин, Афганистан, Боливи, Бразил, Бурунди, Венесуэл, Гамби, Гана, Гватемал, Гондарус, Доминикан, Замби, Зимбабве, Кени, Колумби, Коморын арлууд, Конго, Коста Рика, Либериа, Малави, Мальдив, Мексик, Мьянмар, Никарагуа, Нигерия, Палау, Панама, Парагвай, Сейшелийн арлууд, Сьерра-Леоне, Судан /Өмнөд/, Судан, Туркменистан, Уругвай, Филиппин, Чили, Эквадор.
		Холимог буюу хагас ерөнхийлөгчийн засаглалтай Ийм хэлбэрийн засаглалтай улсад ерөнхийлөгч, ерөнхий сайдтай ба ерөнхийлөгч нь гүйцэтгэх засаглалыг бодитоор хэрэгжүүлдэг. Гэхдээ засгийн газрын тэргүүний зарим чиг үүргийг ерөнхий сайд гүйцэтгэдэг. Ерөнхийлөгчийн хүчтэй засаглалын зэрэгцээ парламентын зүгээс гүйцэтгэх эрх мэдлийг хянах үр дүнтэй арга механизмтай (итгэл үзүүлэх эсэх г.м), Ерөнхийлөгч засгийн газрыг заавал парламентын оролцоотой бүрдүүлдэг онцлогтой. Ийнхүү засгийн газар Ерөнхийлөгч, парламентын аль альных нь өмнө хариуцлага хүлээнэ. (Франц, ОХУ, Португал)	Азербайжан, Алжир, Армян, Беларусь, Бенин, Букина-Фасо, Габон, Гвиней, Йемен, Казакстан, Камерун, Кабо-Верде Кот-д'Ивуар, Мозамбек, Намиби, Нигер, Өмнөд Солонгос, Перу, Руанда, Сальвадор, Танзани, Того, Төв Африкийн Бүгд Найрамдах Улс, Уганда, Узбекистан, Экваторын Гвиней, Гайти, Гүрж, Гайана, Гвиней-Бисау, Жибути, Зүүн Тимор, Конго /БНАКУ/, Литва, Мадагаскар, Мали, Мавритани, Орос, Польш, Португал, Румын, Сан-Томи ба Принсипи, Сири, Сенегал, Тайвань, Тажикистан, Франц, Шри-Ланк, Индонез.
2.	Парламентын засаглалтай улсууд	Төрийн эрх барих дээд байгууллага нь парламент бөгөөд засгийн газрыг парламент бүрдүүлж, огцруулна. Засгийн газар нь парламентын өмнө хариуцлага хүлээнэ. Төрийн тэргүүнийг парламентаас эсвэл тусгайлан байгуулсан парламентын коллегиаас сонгоно. Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн сонгуулиар сонгодог ч улс орон бий (Австри, Болгар, Монгол). Парламентын засаглалтай улсын нэг онцлог нь засгийн газар нь парламентын итгэлийг хүлээсэн тохиолдолд л эрх мэдлээ хэрэгжүүлэх боломжтой.	Австри, Бангладеш, Болгар, Босни-Герцеговин, Ботсван, Вануату, Герман, Грек, Доминика, Ирак, Ирланд, Израиль, Исланд, Итали, Кирибати, Кыргызстан, Латви, Ливан, Ливи, Маврикий, Мальт, Македон, Маршаллын Арлууд, Микронези, Молдав, Монгол, Науру, Өмнөд Африк, Пакистан, Сан-Марино, Самоа, Сингапур, Сербиа, Словак, Словен, Сомали, Суринам, Тринидад Тобаго, Тунис, Турк, Непал, Фижи, Финланд, Хорват, Чех, Чрна Гора, Энэтхэг, Эстони, Этиопи

3.	Социалист засаглалтай улсууд	Үндсэн хуулиндаа социалист нийгэм байгуулах зорилгыг хуульчилсан. Эдгээр улсууд хөгжлийн өөр өөрийн онцлогтой. Тухайлбал, БНХАУ нь Үндсэн хуулийнхаа удиртгал хэсэгт хятадын онцлогтой социализм байгуулах үндсэн зорилгыг тодорхойлжээ.	Хятад, Куба, Хойд Солонгос, Вьетнам, Лаос
4.	Шашны Бүгд найрамдах улс	Тус улсын Үндсэн хуулийн 57 дугаар зүйлд Исламын Бүгд Найрамдах Иран улсын удирдлагыг хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийн байгууллагууд велаате Иمامын ⁹⁶ үнэмлэхүй удирдлагын дор хэрэгжүүлнэ, 113 дугаар зүйлд Удирдагчийн (Leadership) дараа Ерөнхийлөгч улс орны албан ёсны дээд удирдлага мөн хэмээн заажээ.	Исламын Бүгд Найрамдах Иран улс
5.	Хаант засагтай улсууд	• <u>Үндсэн хуульт хаант засагтай парламентын улсууд</u> Эдгээр улс орнуудад эзэн хааны эрх зүйн байдал нь хууль эрх зүйн хувьд болон бодит амьдралд хуулиар хязгаарлагдсан байдаг тул төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд оролцох оролцоо бага, зөвхөн ёслол, уламжлалын чиг үүрэгтэй, бэлэгдлийн шинж чанартай байдаг онцлогтой. Хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү парламент, гүйцэтгэх эрх мэдлийг засгийн газар хэрэгжүүлнэ. Засгийн газар парламентын өмнө хариуцлага хүлээнэ. Иймээс үндсэн хуульт хаант засагтай ихэнх улс орон парламентын ардчилалтай оронд тооцогддог. • <u>Хоёрдмол шинж бүхий хаант засагтай улсууд</u> Эдгээр улсуудад эзэн хаан нь гүйцэтгэх эрх мэдлийг бүрэн хэрэгжүүлж, зарим хууль тогтоох ба шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд оролцоно. Төлөөллийн байгууллага нь хууль тогтоох эрх мэдлийг хэрэгжүүлнэ, гэвч хаан хуульд бүрэн хориг тавих болон өөрийн үзэмжээр төлөөллийн байгууллагыг тараах эрхтэй. (Йордани, Марокко). • <u>Хэмжээгүй эрх хаант засагтай улсууд</u> Эдгээр улсуудад эзэн хааны эрх мэдлийг ямар нэг хууль эрх зүйн актаар хязгаарлаагүй, засгийн бүх эрх мэдэл хааны гарт байдаг.	Андорра, Австрали, Багамын арлууд, Барбадос, Бельги, Белиз, Камбож, Канад, Дани, Гренада, Испани, Их Британи, Лесото, Люксембург, Малайз, Нидерланд, Норвеги, Папуа-Шинэ Гвиней, Сент-Кидс ба Невис, Сент Люсиа, Сент-Венсент ба Гренадин, Соломоны арлууд, Тайланд, Тувалу, Шинэ Зеланд, Швед, Япон, Ямайка,
6.	Хэмжээгүй эрхт шашинт засаглалтай улс	Шашны тэргүүн нь Төрийн тэргүүн байдаг ба төрийн бүх эрх мэдэл бүхэлдээ түүний гарт байна.	Бахрейн, Бутан, Йордан, Кувейт, Лихтенштейн, Монако, Марокко, Тонга, Арабын Нэгдсэн Эмират Улс Бруней, Оман, Катар, Саудын Араб, Свазиланд, Ватикан

⁹⁶Wilayat al-Imam- the leadership of the Ummah - Ираны шашны дээд удирдагч

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

- Country Comparison to the World. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2128.html>
- Political system, <http://www.britannica.com/topic/political-system>
- Сафонов В. Е., Миряшева Е. В. Конституционное право зарубежных стран. Особенная часть. Москва. Изд-во: Юрайт. 2013
- Сафонов В. Е., Миряшева Е. В. Конституционное право зарубежных стран. Общая часть. Москва. Изд-во: Юрайт. 2014
- Кашенов А.Т. Конституционное право зарубежных стран. Томск. 2011
- Форма правления. <http://ensiklopedia.ru>
- Төр улсуудын засгийн газар. Дэлхийн улс төрийн тогтолцооны гарын авлага. УБ., 2012
- Дэлхийн улс орны засаглалын тогтолцоо /СТ-15/412/